

KRITIKA

KNJIGA O TOVARIŠU TITU

I.

Malo je del v politični literaturi, katerih svetovni uspeh bi se mogel meriti z uspehom Dedijerove knjige: »Prispevki za biografijo tovariša Tita«. Knjiga je izšla v začetku letošnjega leta istočasno kot v Beogradu in Zagrebu tudi v angleščini pri znanih knjižnih založbah v Londonu in New Yorku, v teku naslednjih mesecev pa še v drugih svetovnih jezikih. Izvlečki iz knjige so bili objavljeni v vodilnih časopisih in revijah. Vsi večji časopisi so prinesli o knjigi poročila znanih publicistov in novinarjev, ki so poudarjali, da je Dedijerova knjiga političen dokument izredne pomembnosti, delo, ki po svoji tehnosti spada v kategorijo klasične memoarske politične literature.

V povojni politični publicistiki ima Jugoslavija že častno mesto. Oslobojilni boj jugoslovanskih narodov, bitka za socialistično rekonstrukcijo dežele, še prav posebej pa borba jugoslovanskih narodov za njih neodvisen socialističen razvoj in junaški odpor proti agresivnim težnjam sovjetskega hegemonizma, so bile vedno znova teme, ki so vzbujale interes za družbena dogajanja v Jugoslaviji in služile kot snov publicistom, novinarjem in književnikom. Tako je rastla literatura o Jugoslaviji in njenih ljudeh in stopnjevala zanimanje za Jugoslavijo. Čeprav je mnogo teh del napisanih s toplim razumevanjem za jugoslovanske politične zamisli in z veliko odgovornostjo do resnice, je vendar pri piscih, ki so le od daleč ali pa bežno kot potniki in opazovalci spremljali procese v Jugoslaviji, moralo ostati neodgovorjeno tisto vprašanje, ki pa je bilo ves čas v središču zanimanja svetovne javnosti: Kdo so ljudje, ki so na čelu bitke jugoslovanskih narodov, od kod so prišli in kakšna je bila njihova pot do današnjih vodilnih mest v jugoslovanskem dogajanju. Na ta vprašanja daje odgovor Dedijerova knjiga o tovarišu Titu in zato je doživela uspeh kot le redka knjiga v svetu in še nobena knjiga našega pisca.

Avtor »Prispevkov« je že v letih 1945—1950 objavil obširen in odlično napisan »Dnevnik«, ki obsega tri zajetne zvezke zapiskov iz narodnoosvobodilne borbe (od 6. aprila 1941 do 7. novembra 1944). »Dnevnik« je kronika dogodkov, ki jih je Dedijer skozi vso dobo NOB neumorno sproti zapisoval, kakor jih je doživljal kot najbližji sodelavec vodilnega štaba jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja in doslej najbolj impresivno napisano delo o narodnoosvobodilni borbi in njenem političnem in vojaškem vodstvu. S to knjigo je avtor ohranil spominu nešteto dragocenih podrobnosti iz revolucije, ki bi jih kasneje ne mogla tako popolno rekonstruirati nobena zgodovina, ki pa so vendar bistveno važne za oceno in razumevanje naše revolucije. To velja zlasti za dogodke iz življenja ljudi, ki so bili na čelu revolucije, za njihove ocene in odločitve v posameznih momentih borbe, pa tudi za tista drobna razmišljanja in razpoloženja, ki so sestavni del njihovega človeškega lika in bistvena za razumevanje njih človeške veličine.

O vsem tem govori Dedijerov »Dnevnik«, ki zato ni samo kronika dogodkov, temveč tudi zbirka portretov voditeljev revolucije: Tita, Kardelja, Rankovića, Djilasa, Lole Ribarja in njihovih sodelavcev. Najmočnejša plat Dedijerovega pisanja je v njegovi sposobnosti neprisiljenega povezovanja in opisovanja velikih dogodkov revolucije z življenjem in ravnanjem ljudi, ki so te dogodke usmerjali. Za zgodovino narodnoosvobodilne borbe je »Dnevnik« edinstven dokument, v katerem se zrcali veličina jugoslovanske revolucije in njenih iniciatorjev ter voditeljev.

V »Prispevkih« je avtor segel dalje nazaj v zgodovino naših narodov, v čas začetkov socialističnega gibanja na ozemljih današnje Jugoslavije. Opisujoč življenje tovariša Tita posega Dedijer v zgodovino socialističnega gibanja na jugoslovanskih tleh, s katerim je Tito rastel. Biografija tovariša Tita je sestavni del zgodovine delavskega gibanja od časa, ko se skromno začenja socialno demokratska agitacija na prelomu stoletja, je sestavni del partijske zgodovine med obema vojnama in zgodovine narodnoosvobodilne borbe in končno del naše sodobne zgodovine in borba za svoboden in neodvisen socialističen razvoj nove Jugoslavije. Kakor v »Dnevniku« govori Dedijer tudi v »Prispevkih« o voditeljih gibanja predvsem kot o predstavnikih velikega osvobodilnega boja in uresničevalcih najplemenitejših teženj jugoslovanskih narodov, kot o ljudeh, katerih življenje prehaja v zgodovino gibanja, kakor je zgodovina gibanja osnovna vsebina njihovega življenja. Dedijerova knjiga o tovarišu Titu je zato pravzaprav zgodovina revolucionarnega boja našega ljudstva, ki je dvignilo na površje najboljše ljudi, tiste, ki so tesno s tem bojem zrastle, ga s svojo moralno in umsko silo usmerjali in v revolucionarnih pogojih uresničevali, kar je bila objektivna tendenca zgodovine in težnja naprednih in revolucionarnih sil naših narodov.

II.

Človeški lik tovariša Tita je v Dedijerovi knjigi orisan preprosto, brez patetičnih fraz in brez pretiravanj, kakršne rado srečujemo v političnih biografijah, prav zato pa je toliko bolj resničen in prepričljiv.

Ljudje, ki so šli skozi trde šole terorja in diktature, skozi policijske zapore in jugoslovanske kaznilnice, skozi težko in neenako borbo z okupatorskimi vojskami, vedno sredi ljudstva in v prvi črti pred sovražnikom, ostanejo preprosti, kakor sredina, iz katere so izšli. V njihovi zasidranosti med ljudstvom je jedro njihovih uspehov, odtod njihov globok patriotizem in njihova človečnost ter njihova moralna moč, da ostanejo neizprosni in dosledni revolucionarji, kadar gre za nacionalno in socialno svobodo lastnega naroda. Tak revolucionar, ki ni niti trenutek omahoval pred močnejšim okupatorjem, prav tako pa kljub veliki veri in zaupanju do Sovjetske zveze, odločno in brez pomisleka odklonil poizkuse sovjetskega hegemonizma, čeprav je moral računati s težkimi posledicami svoje odločitve, je bil Tito. Zaupanje v ZSSR do leta 1948, pripoveduje Dedijer, je bilo Titu vera v socialistični napredek. »Toda ne glede na to, kako ljubimo deželo socializma, Sovjetsko zvezo, ne moremo manj ljubiti svoje lastne domovine«, je pisal leta 1948 Tito v Moskvo in v preprosti misli izrazil to, kar so čutili takrat vsi jugoslovanski narodi.

Ko je Tito govoril avtorju knjige o vzrokih sovjetske izdaje socializma, ki je postala vsemu svetu očitna s poskusom likvidacije socializma v Jugoslaviji in zaradi katere je bila Jugoslavija izpostavljena takšnim preizkušnjam, je med drugim rekel: »Temeljito vprašanje, pri katerem je Stalin odpovedal, je problem osebne svobode v socializmu. Kajti socializma brez svobode posameznika ni. Ta dva pojma sta identična. Vidimo pa, da je razvoj v ZSSR v zadnjih desetih in nekoliko letih krenil po nevarni poti dušitve svobode osebnosti. Nikdar v zgodovini ni bila osebnost tako podložna državnemu aparatu, ta pa aparatu obveščevalne službe, kakor je danes v ZSSR. Nikjer ne ravnajo z ljudstvom tako nehumano, kakor danes v ZSSR po 34 letih obstoja sovjetske oblasti, ko je vendar ves svet pričakoval, da bo ZSSR zgled države za vse, ne le glede materialnih uspehov, ki jih je res tudi dosegla, marveč tudi utelešenje svobodnega socialističnega človeka; v tem pa je bistvo socializma izdala.«

V luči te Titove izjave je jugoslovansko-sovjetski spor v bistvu spor dveh koncepcij socializma: stalinske, antidemokratske in tiranske, ki se je v praksi pokazala kot likvidacija socializma in oktobrskih pridobitev sovjetskega proletariata ter povratek na oblike državnokapitalistične diktature in jugoslovanske, humanistične in demokratske, ki je sposobna, da razvija in utrdi rezultate lastne socialistične revolucije, uresniči nove, demokratske družbene odnose in vrne zaupanje v socialističen napredek vsem, katerim se je ta vera zaradi razvoja v ZSSR omajala.

Nosilec te druge zamisli, ki se krije s težnjami naprednih in socialističnih sil po vsem svetu, so bili Tito in njegovi sodelavci. Toda kako izpeljati to zamisel in zagotoviti Jugoslaviji njej ustrezen socialističen razvoj spričo silnega pritiska, ki ga je organizirala ZSSR proti Jugoslaviji? V času preizkušnje je bilo samo zaupanje v moralno silo ljudstva rešitev pred demoralizacijo. »V teh trenutkih preizkušnje je bilo zame temeljna sila to, kar je jugoslovansko ljudstvo že doseglo v minuli vojni, kar je ustvarilo v prvih povojnih letih. Bilo je to zedinjeno ljudstvo, ki se je razplamtel v njem zavest o lastni moči, o tem, kar je napravilo,« je dejal Tito Dedijerju.

Ob prebiranju Prispevkov za Titovo biografijo raste pred nami človeški lik edinstvene zgodovinske osebnosti, ki jo odlikujeta predvsem globok humanizem in velik patriotizem. Samo osebnost takih moralnih kvalitet je mogla postati dosleden in uspešen uresničevalec najbolj naprednih teženj jugoslovanskega ljudstva in njegovih zgodovinskih želja.

Humanistična, demokratična koncepcija socializma je po letu 1948 odprla nova pota družbenemu razvoju v Jugoslaviji. Konflikt z ZSSR, ki naj bi pomenil poraz socialističnih sil v Jugoslaviji, je razkril grozečo nevarnost birokratske degeneracije socializma in prinesel v končni posledici prav tem silam zmago.

III.

Dedijerova knjiga o tovarišu Titu ni zgodovina niti politična biografija, kakor jih poznamo iz literature, temveč zares gradivo za eno ali drugo. To avtor sam naglašava v podnaslovu dela. Od tod tudi nesorazmernosti v celotni kompoziciji knjige in ob obdelavi posameznih obdobij, na katere avtor uvodoma opozarja. V izdaji za Jugoslavijo je avtor razmeroma le kratko obdelal dramatično in na dogodkih bogato obdobje narodnoosvobodilne borbe in leta

po osvoboditvi, ker so ta obdobja našim ljudem dobro poznana, poleg tega pa je to obdobje tudi vsebina »Dnevnika«. Iz tega časa objavlja Dedijer večji del tiste dogodke iz Titovega življenja, razgovore in dokumente, ki doslej javnosti še niso bili znani. Ta nesorazmernost našega bralca ne more motiti, verjetno pa moti lahko inozemskega bralca.

Prva polovica knjige (do leta 1941) predstavlja v biografskem pogledu zaključeno celoto. V njej je najprej opisana Titova mladost in njegova pot med svetovno vojno, skozi rusko ujetništvo in Oktobrsko revolucijo, do povratka v domovino leta 1920. Mladi delavski agitator se po vrnitvi naglo razvija v delavskega voditelja, mora kmalu v ilegalo in v dobi diktature na robijo, po robiji v inozemstvo, postane član in kasneje sekretar CK KPJ, konsolidira s pomočjo svojih sodelavcev partijo in jo usposobi, da je leta 1941 to edina sila, sposobna, da prevzame vodstvo vseljudske vstaje.

V drugi polovici knjige obravnava avtor najodločilnejše obdobje v zgodovini delavskega gibanja v Jugoslaviji, ko stoji Komunistična partija s svojim vodstvom na čelu vseljudske vstaje in borbe proti okupatorju, za novo oblast, istočasno pa že odbija sovjetske težnje, da se jugoslovansko osvobodilno gibanje podredi interesom sovjetske hegemonistične politike, ki kasneje dosežejo za javnost svoj višek v resoluciji informbiroja.

V tej drugi polovici knjige objavlja Dedijer mnogo novih in doslej neznanih podatkov, ki pojasnjujejo predzgodovino jugoslovansko-sovjetskega spora. V knjigi so te strani izvale v svetu največ pozornosti in komentarjev, ker so z novimi dokumenti osvetlile političen cinizem in brezskrupuloznost sovjetske birokracije in Stalina ter njegovo makiavelistično izigravanje komunističnih gibanj po vsem svetu.

Dedijer objavlja tudi mnogo novih dokumentov, ki dokazujejo, da spor leta 1948 ni izbruhnil nenadoma. Prva nesoglasja so izbila že v zvezi z oceno naše revolucije leta 1941 in leta 1942, posebej pa še z AVNOJ-skimi sklepi leta 1945. Sovjetska birokracija je odklanjala neodvisno gibanje, ki je stremelo za nacionalno in socialno osvoboditvijo jugoslovanskih narodov, ker si je kot imperialistična sila želela gibanje, ki bo predvsem upoštevalo interese zunanje politike Sovjetske zveze. Ta nasprotja so se pozneje na videz še izravнала.

Znova pa so se zaostрила po osvoboditvi. Na različnih področjih političnega in ekonomskega sodelovanja se je vsak dan iznova in bolj odkrival izkoriščevalski karakter sovjetskih hegemonistov. Resolucija leta 1948 naj bi po zamisli avtorjev pomenila politično likvidacijo samostojnosti in neodvisnosti jugoslovanskega socialističnega gibanja.

V resnici pa je resolucija doživela poraz. Jugoslovanski narodi so jo enodušno odklonili in stopili na samostojno in neodvisno pot graditve svoje socialistične bodočnosti.

Dedijer je med najvidnejšimi, po knjigi o Titu pa tudi preko meja naše domovine gotovo naš najbolj znan političen publicist. Pisanje političnih biografij, zlasti če gre za osebnosti takega formata kot je Titova, skriva vedno v sebi nevarnost patetičnih pretiravanj. Dedijer je v tem oziru preprost, ker je resnica, o kateri govori, dovolj jasna in prepričljiva, da ne potrebuje še blagovzočnih okraskov. Mislim, da je prav v tem načinu eden od vzrokov uspeha, ki ga je doživela Dedijerova knjiga v svetu. To seveda ne pomeni, da knjiga ni pisana »s strastjo, s sovraštvom ali ljubeznijo«! Toda to je strast

človeka za resnico o Jugoslaviji, sovraštvo do laži in klevet, ki še padajo na Jugoslavijo, in ljubezen do svobode in napredka, ki si proti vsemu pritisku starega sveta v Jugoslaviji neizprosno utirata pot.

Slovenska izdaja vsebuje nekatere dele knjige, ki so bili objavljeni v tujih izdajah, ki pa pri nas niso bili objavljeni. Prav tako je objavljen celoten Predgovor za tujezemsko izdaje. Cankarjeva založba je knjigo izdala v izredno okusni opremi. Odlične vinjete pred vsakim poglavjem je narisal akademski slikar France Mihelič.

Vlado Vodopivec

APOTEOZA DOMOVINE NA VASI

Eno najlepših slovenskih pripovednih del med Janezom Ciglerjem in Benom Zupančičem. Eden redkih pravih romanov — morda celo edini — v vsej naši književnosti; kljub skromnemu volumnu. Mejniki in izredna razvojna postaja Kosmačeve pisateljske biografije. Dopolnitev in obračun vsega njegovega dosedanjega pisanja. Razpotna točka zgodovinskega vzpona našega slovstva: na desno se bo odcepila večerniška in »obzorniška« konvencionalnost domačijskega dolgočasje, na levo samozadovoljni epigonski artizem; v kolotečinah Pomladnega dne* pa se bo dalje razvijala literarna umetnost, svetovljanska in patriotična v isti mah

Ne le z dobesedno izjavo in izpovedjo (3, II, 139), temveč z vso strukturo romana je Kosmač ponovno in dokončno potrdil naše prejšnje spoznanje,** da je domotožje središčno gibaló in kardinalna téma vsega njegovega pisateljstva. Čeravno ima ta »povest spomina« rdečo nit v Kadetkini zgodbi, bi vendar ne bilo povsem zgrešena domneva, ki se mora vrniti pazljivemu bralcu: da je ta zgodba o Justinu, kadetu, Kadetki in Lahču samo pisateljska pretveza, skelet, ki naj pač daje oporo in zvezo vsemu tistemu, kar je tu avtorjev poglavitni umetniški smoter: številnim raznorodnim reminiscencam iz daljne in manj daljne preteklosti. Tako je Pomladni dan, zlasti in prvem delu, a tudi v drugem in tretjem, kos pisateljeve avtobiografije, in to prav tisti kos, ki je po logiki dogodkov najbolj zvezan s središčnim doživljajem vsega spomina — z ločitvijo od doma in od človeka, ki mu je ta dom najpopolneje poosebljal: od očeta. Privatni študij, materina smrt, pa potlej spet vojni spomini in grozljivo resnični prizor prijateljave apatične pripovedi o očetovi smrti —: vse to teži k enemu središču, iz katerega izvirajo in v katerem se zopet stekajo niti Kosmačevega pisateljstva: doživetje slovesa od očeta ob begu čez mejo. Samo usodna življenjska prizadetost more ustvariti tako neponovljiv monumentalni opis melanholične veličasti (1, I, 11—13), ki mu stoji v vsem slovenskem pripovedništvu ob strani le malo enakih, morda samo poglavje, ki opisuje, kako teče Francka za vozom, in ono drugo, ki pripoveduje, kako je šla Marija Kuharjeva z deklicama skozi sneg čez mejo obiskávat ubežnega moža.

* Ciril Kosmač: Pomladni dan. Prvi natis v »Novem svetu« 1950/II. Druga, razširjena in otrebljena, ljudska izdaja v samostojni publikaciji, ki jo je izdala (1953) Prešernova družba kot redno knjigo za leto 1954; Mariborska tiskarna, 47.500 izvodov, 176 strani; opremil Vladimir Makuc. — Kjer ni posebej povedano, se nanašajo navedki v tem sestavku na knjižno izdajo; prva številka pomeni del, druga poglavje, tretja stran.

** Prim. moj sestavek Domovina na vasi, Marginalije k novelam Cirila Kosmača, Novi svet 1950/I, str. 70 sl.